

Вопросы изобретательства. – 1989. – № 2. – С. 50-54. **6.** Там же. **7.** *Gottschalk, Commissioner of Patents v. Benson et al.* United States Supreme Court November 20, 1972 // 409 U.S. 63 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=us&vol=409&invol=63>; *Parker v. Flook* U.S. Supreme Court June 22, 1978 437 U.S. 584, 198 USPQ 193 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://digital-law-online.info/cases/198PQ193.htm>; *Развитие законодательства по охране программного обеспечения ЭВМ в США // Изобретательство. Патентное дело. Патентная информация.* Реф. сборник. –1980. – № 2. – С. 15-17. – (Реф. сборник); *State Street Bank & Trust Co. V. Signature Financial Group* [Електронний ресурс] // 149 F.3d 1368 (Fed. Cir. Jul. 23, 1998) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://caselaw.findlaw.com/us-federal-circuit/1152542.html>; *Винахід «Метод тренування kota» (Method of exercising a cat)* № 5443036: [дата подачі заявки 2 листопада 1993 р.]. – класифікація 119/707 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wikipedia.org/>. **8.** *Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15 грудня 1993 року № 3687-ХІІ.* [із змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 1 червня 2000 року № 1771-ІІІ (Законом України від 01.06.2000 р. № 1771-ІІІ цей Закон викладено в новій редакції), від 21 грудня 2000 року № 2188-ІІІ, від 10 січня 2002 року № 2921-ІІІ, від 4 липня 2002 року № 34-ІV, від 15 травня 2003 року № 762-ІV, від 22 травня 2003 року № 850-ІV] // ВВР України. – 1994. – № 7. – С. 32. **9.** *Конвенция о выдаче европейских патентов (Европейская патентная конвенция)* от 5 октября 1973 года [пересмотренная 17 декабря 1991 года актом пересмотра статьи 63 ЕПК и актом пересмотра от 29 ноября 2001 года] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pseudology.org/Licenziya/Inter_Euro_Patent.htm **10.** *Положения об открытиях, изобретениях и рационализаторских предложениях и инструкции о вознаграждениях за открытия, изобретения и рационализаторские предложения: Постановление Совета Министров СССР от 24 апреля 1959 г. № 435 // СП СССР. – 1959. – № 9. – С. 59.* **11.** *Положение об открытиях, изобретениях и рационализаторских предложениях* Утверждено постановлением Совета Министров СССР от 21 августа 1973 г. № 584 [С изменениями и дополнениями, внесенными в соответствии с постановлением Совета Министров СССР № 1078 от 28 декабря 1978 г.]. **12.** *German BGH Case Law X ZB 16/00 – «Suche fehlerhafter Zeichenketten»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lists.topica.com/lists/intpropl/read/message.html?mid=801230481&sort=d&start=995>; *Про комп'ютерні програми* : Рішення ЄПВ (Т 1173/97) (Computer program product/IBM) of 1.7.1998. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epo.org/law-practice/case-law-appeals/recent/t971173ex1.html> **13.** *Правила складання і подання заявки на винахід та заявки на корисну модель* № 22 від 22.01.2001 р. (Із змінами, внесеними згідно з наказами Міністерства освіти і науки № 154 (z0332-04) від 26.02.2004, № 223 (z 0460-05) від 14.04.2005) // Офіційний вісник України. – 2001. – № 9. – С. 382, 386.

УДК 349.3

О. Л. КУЧМА

СОЦІАЛЬНИЙ РИЗИК І СОЦІАЛЬНИЙ ВИПАДОК: ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

Характеризуються поняття «соціальний ризик» та «соціальний випадок», досліджуються відмінності понять та наводяться висновки щодо їх застосування у разі визначення права особи на соціальне забезпечення. Аналізуються відмінності між

© КУЧМА Ольга Леонідівна – асистент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Київського національного університету імені Тараса Шевченка

соціальним страхуванням у праві соціального забезпечення та інститутом страхування в цивільному праві. Доведено, що настання подій, на випадок яких передбачено соціальне забезпечення і в результаті настання яких особа отримує право на соціальне забезпечення, є соціальними випадками. Підставою набуття людиною права на соціальне забезпечення є соціальний випадок.

Ключові слова: соціальний ризик, соціальний випадок, страховий ризик, страховий випадок.

Кучма О. Л. Социальный риск и социальный случай: к вопросу о соотношении понятий

Характеризуются понятия «социальный риск» и «социальный случай», исследуются различия в понятиях, делаются выводы относительно применения данных понятий при определении права лица на социальное обеспечение. Анализируются различия между социальным страхованием в праве социального обеспечения и институтом страхования в сфере гражданского права. Доказано, что события, в случае наступления которых предусмотрено социальное обеспечение и в результате наступления которых человек получает право на социальное обеспечение, являются социальными случаями. Основанием получения человеком права на социальное обеспечение является социальный случай.

Ключевые слова: социальный риск, социальный случай, страховой риск, страховой случай.

Kuchma Olga L. Social risk and social events: on the relationship between the concepts

The article characterizes the concept of social risk and social event, explores the differences in the concepts, resulting conclusions regarding the application of these concepts in the determination of a person's right to social security. Analyzed the differences between social insurance and social security insurance institution in the field of civil law. Proved that the events in case the retreat which provides social security and due to the occurrence of which the person is entitled to social security are social events. Basis of a person to obtain the right to social security is a social event.

Key words: social risk, social events, insurance risk, an accident.

Соціальний ризик як поняття досліджували відомі вчені: В.М. Андрійв, Т.З. Гарасимів, О.М. Дуюнова, І.В. Оклей, П.Д. Пилипенко, С.М. Прилишко, В.Л. Стрепко, О.В. Тищенко, В.І. Щербина, В.В. Юровська та ін. Проте дослідження понятійного апарату потребує вдосконалення.

У законодавстві юридичний факт настання страхового соціального ризику, внаслідок якого в особи виникає право на соціальне забезпечення, визначено як страховий випадок. У науковій літературі з права соціального забезпечення поняття страхового випадку не було належним чином досліджене, як і співвідношення його зі страховим ризиком та доречність застосування згаданих понять, те саме стосується і нестрахових ризиків та нестрахових випадків. Вважаємо, що таку прогалину слід усунути. Для цього детальніше дослідимо визначення понять «ризик», «соціальний ризик», «випадок», «соціальний випадок», проведемо порівняльний аналіз норм, які регулюють відносини страхування в праві соціального забезпечення і цивільному праві в межах досліджуваних питань, та визначимо доречність застосування понять «страховий ризик» і «страховий випадок» при врегулюванні правовідносин у праві соціального забезпечення.

Відповідно до словника «ризик» – це: 1. Усвідомлена можливість небезпеки. // Сміливий ініціативний вчинок, дія зі сподіванням щастя, успіху, позитивного результату; 2. Можливість збитків або неуспіху в якійсь справі¹.

В.О. Радіонова-Водяницька визначає соціальні ризики як чинники порушення нормального соціального становища людей у разі ушкодження здоров'я, втрати працездатності або безробіття, що супроводжуються настанням для зайнятого населення матеріального незабезпеченості внаслідок втрати заробітку, понесення додаткових витрат, пов'язаних з лікуванням, а для сім'ї – із втратою джерела доходу в разі втрати годувальника².

С.М. Синчук розглядає соціальний ризик як соціально значиму обставину об'єктивного характеру, з настанням якої громадяни (члени їхніх сімей) не здатні самостійно себе утримувати, а тому потребують додаткового матеріального захисту з боку держави³.

Законодавець дає різні визначення поняттю страхового ризику (обставини, внаслідок яких може статися страховий випадок⁴; обставина, внаслідок якої застрахована особа або члени її сім'ї можуть втратити тимчасово засоби існування та потребувати матеріального забезпечення або надання соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням⁵; обставини, внаслідок яких особи можуть втратити роботу і потребують матеріального підтримки та соціальних послуг за цим Законом⁶), які з змістом зводяться до того, що це обставини, внаслідок яких особи можуть потребувати підтримки.

На момент здійснення страхування подія, на випадок якої проводиться страхування, в часі ще не настала і є ймовірність її ненастання в майбутньому, але така подія реальна до настання.

Чи є тотожним настання соціального ризику і настання соціального випадку?

Відповідно до словника «випадок» – це: 1. Те, що сталося, трапилося (звичайно несподівано). // Наявність того чи іншого явища, факту. 2. Обставини, стан речей, ситуація. // Раптовий, зручний момент, непередбачені сприятливі обставини для виконання чого-небудь⁷.

Визначення поняття страхового випадку в законодавстві різняться (нещасний випадок на виробництві або професійне захворювання, що спричинили застрахованому професійно зумовлену фізичну чи психічну травму за обставин, зазначених у ст. 14 цього Закону, з настанням яких виникає право застрахованої особи на отримання матеріального забезпечення та/або соціальних послуг⁸; подія, з настанням якої виникає право застрахованої особи або членів її сім'ї на отримання матеріального забезпечення або соціальних послуг за цим Законом⁹; подія, через яку: застраховані особи втратили заробітну плату (грошове забезпечення) або інші передбачені законодавством України доходи внаслідок втрати роботи з незалежних від них обставин та зареєстровані в установленому порядку як безробітні, готові та здатні приступити до підходящої роботи і дійсно шукають роботу; застраховані особи опинилися в стані часткового безробіття¹⁰), хоча правовий наслідок для особи настає один і той самий – у разі настання страхового випадку особа має право на соціальне забезпечення. В одних законах на це чітко вказується в самому визначенні понять¹¹, в іншому – виходячи зі змісту низки статей закону¹².

Для настання правових наслідків, які законодавство передбачає для соціальних випадків, настання соціального ризику не достатньо, а необхідна наявність й інших умов. Наприклад, особі, яка застрахована в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування від такого соціального ризику, як старість

(пенсійний вік), досягнення пенсійного віку не достатньо для набуття права на пенсійне забезпечення за загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням (хоча страховий соціальний ризик і настав), адже законодавець встановлює й інші умови для набуття права на пенсійне забезпечення, зокрема наявність страхового стажу не менше 15 років. Отже, для набуття права на пенсійне забезпечення необхідна наявність страхового соціального випадку, тобто настання страхового соціального ризику (досягнення пенсійного віку) та наявність страхового стажу (не менше 15 років).

Науковці виокремлюють ознаки соціального ризику як явища об'єктивного характеру, *настання якого не залежить від волі особи та не є наслідком дій останньої, негативні наслідки соціальних ризиків не можуть бути усунуті нею самостійно через зовнішні чинники, а не з будь-яких суб'єктивних причин*. Настання соціальних ризиків є потенційно можливе для кожної людини¹³.

Щодо таких ознак, як *настання ризику незалежно від волі особи та його настання не є наслідком дій останньої*, то, аналізуючи такий ризик, як народження дитини, не можна вважати його негативним явищем, і хоча об'єктом страхування є не дитина, а матеріальне забезпечення, яке при народженні дитини зменшиться через необхідність породілля перебувати у відпустці по вагітності і пологах та в подальшому – по догляду за дитиною, а допомога, яка виплачується в згаданий період, є меншою від зарплати жінки, але жінка розуміла негативні фінансові наслідки, які настануть на певний період через народження дитини, та погоджувалася на їх настання і свідомо їх не уникала, маючи цінніші пріоритети в житті, ніж заробітна плата за певний період. Тому жінка *сприяла настанню соціального ризику*.

На відміну від страхування в цивільному праві, де навмисні дії страхувальника або особи, на користь якої укладено договір страхування, спрямовані на настання страхового випадку, є підставою для відмови у здійсненні страхового відшкодування¹⁴, в соціальному страхуванні сприяння особи настанню соціального випадку не є підставою для відмови (народження дитини, досягнення пенсійного віку), але може погіршити становище особи порівняно з іншими особами (наприклад, щодо строків виплати допомоги по безробіттю особам, які звільняються за власним бажанням) або особа втратить право на отримання деяких видів виплат у повному розмірі (наприклад, якщо комісією з розслідування нещасного випадку встановлено, що ушкодження здоров'я настало не тільки з вини роботодавця, а й внаслідок порушення потерпілим нормативних актів про охорону праці, розмір одноразової допомоги зменшується на підставі висновку цієї комісії, але не більш як на 50 відсотків).

У наукових джерелах можна зустріти тези, що соціальні ризики є підставою набуття людиною права на соціальне забезпечення¹⁵.

Аналізуючи закони України у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування в частині визначень, зокрема, страхового соціального ризику і страхового соціального випадку, знаходимо підтвердження того, що не соціальний ризик, а соціальний випадок є підставою набуття людиною права на соціальне забезпечення.

Соціальний випадок можна класифікувати, залежно від того, внаслідок якого ризику він настав, на *страховий* та *нестраховий*.

На відміну від цивільного законодавства, де зобов'язання щодо виплати страхового відшкодування виникає завжди тільки у разі настання страхового випадку,

у праві соціального забезпечення у разі настання *нестрахових випадків* внаслідок настання *нестрахових ризиків* особа також має право на соціальне забезпечення.

Отже, події, на випадок настання яких відбувається соціальне забезпечення, є *соціальними ризиками*; настання подій, на випадок яких відбувається соціальне забезпечення і в результаті настання яких особа отримує право на соціальне забезпечення, є *соціальними випадками*.

Підставою набуття людиною права на соціальне забезпечення є соціальний випадок.

1. *Великий* тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – С. 1030. 2. *Радіонова-Водяницька В. О.* Правове регулювання відносин у сфері праці в разі банкрутства роботодавця: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2011. – С. 15. 3. *Право* соціального забезпечення: Підручник для студ. вищ. навч. закл. / П. Д. Пилипенко, В. Я. Буряк, С. М. Синчук та ін.; За ред. П. Д. Пилипенка. – К.: Ін Юре, 2008. – 504 с. – С. 188. 4. *Закон* України від 23.09.1999 №1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» // ВВР України. – 1999. – №46-47. – Ст. 403. 5. *Закон* України від 18.01.2001 №2240-III «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» // ВВР України. – 2001. – №14. – Ст. 71. 6. *Закон* України від 02.03.2000 №1533-III «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» // ВВР України. – 2000. – №22. – Ст. 171. 7. *Великий* тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – С.104. 8. *Закон* України від 23.09.1999 №1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» // ВВР України. – 1999. – №46-47. – Ст. 403. 9. *Закон* України від 18.01.2001 №2240-III «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» // ВВР України. – 2001. – №14. – Ст. 71. 10. *Закон* України від 02.03.2000 №1533-III «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» // ВВР України. – 2000. – №22. – Ст. 171. 11. *Закон* України від 23.09.1999 №1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» // ВВР України. – 1999. – №46-47. – Ст. 403; *Закон* України від 18.01.2001 №2240-III «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» // ВВР України. – 2001. – №14. – Ст. 71. 12. *Закон* України від 02.03.2000 №1533-III «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» // ВВР України. – 2000. – №22. – Ст. 171. 13. *Право* соціального забезпечення: Підручник для студ. вищ. навч. закл. / П. Д. Пилипенко, В. Я. Буряк, С. М. Синчук та ін.; За ред. П. Д. Пилипенка. – К.: Ін Юре, 2008. – 504 с. 14. *Закон* України від 07.03.1996 №85/96-ВР «Про страхування» // ВВР України. – 1996. – №18. – Ст. 78. 15. *Прилико С. М.* Предмет права соціального забезпечення: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Х., 2007. – С.11.